

3 архіўных крыніц

АД «МАЛЮНКАЎ» ПАЧАТАК...

3 заходнебеларускіх пісьменнікаў (а іх у беларускай літаратуры — цэлая кагорта: вядомых, пачынаючы ад народнага паэта Беларусі Максіма Танка, меней вядомых — як, напрыклад, Сяргея Новік-Пяюн ці Анатоля Іверс) і ў паэта, празаіка і публіцыста Міхася Машары (1902—1976) сваё асаблівае месца. Добраахвотна ўступіўшы ў 1920 годзе ў Чырвоную Армію, разам са сваёй вайскавай часцю быў інтэрніраваны ў Германію. Каля года правёў у лагеры Зальцвель у Саксоніі. Калі быў падпісаны Рыжскі мір, ваеннапалонны быў перададзены Польшчы. Яшчэ болей як паўгода знаходзіўся ў лагеры «Шчыпёрна». Будучаму пісьменніку пашчасціла. Тысячы салдат, якія былі ўзяты ў палон падчас вайны Польшчы з Савецкай Расіяй у 1919—1921 гады, загінулі, знайшоўшы апошні прытулак у невядомай старонцы...

Вярнуўшыся ў родныя мясціны, Міхась Машара меў за плячыма пэўны жыццёвы, сацыяльны вопыт. Палітычныя ўрокі ён праходзіў дзякуючы ўласным выпрабаванням. Вярнуўшыся, працаваў на вясковай гаспадарцы. Бачыў усе складанасці жыцця пры «польскім парадку»... У 1923—1925 гады служыў у польскім войску. Пасля дэмабілізацыі арганізоўваў гурткі БСРГ на сваёй роднай Шаркаўшчыне. Нагадаем, што створаная ў 1925-м Беларуска сялянска-рабочая грамада за кароткі тэрмін вырасла ў буйную рэвалюцыйна-дэмакратычную арганізацыю ўсёй Еўропы. Колькасць удзельнікаў налічвалася ад 100 да 150 тысяч чалавек. Фактычна БСРГ устанавіла свой грамадскі кантроль над многімі раёнамі Заходняй Беларусі, якая была акупавана палякамі. Грамада ў сваёй палітычнай праграме патрабавала канфіскацыі панскіх земляў і раздачы іх сярод безземельных сялян, стварэння рабоча-сялянскага ўрада, а самае галоўнае — самавызначэння Заходняй Беларусі. Польскія гаспадары доўга такую разбуральную для ўлады дзейнасць вытрымаць не маглі. І ўжо ў другой палове 1920-х пачаліся арышты актывістаў...

Міхась Машара на той час быў вядомы як актыўны ўдзельнік нацыянальна-вызваленчага руху ў сваіх Шаркаўшчынскіх мясцінах, у заходніх раёнах Віцебшчыны. Малады чалавек ужо і друкаваўся ў дзіцячым часопісе «Заранка». А яшчэ рэдагаваў газету «Наша воля». Праўда, з 4 да 12 сакавіка 1927 года выйшла ўсяго чатыры нумары. З іх два былі канфіскаваныя. У газеце паспелі размясціць матэрыялы з крытыкай ад-

носін польскіх улад да жыхароў Заходняй Беларусі, з крытыкай несправядлівай падатковай сістэмы, паланізацыі беларускай школы... У сваіх родных мясцінах на Шаркаўшчыне Міхась Машара сябраваў з Язэпам Драздовічам, Янкам Пачопкам... У 1928 годзе маладога чалавека арыштавалі. Трапіў у віленскую турму Лукішкі. «Злацешна краты пазіраюць, // Няволі песні запяваюць // Для госьця новага свайго, // А госьце не цяміць аднаго: // Нашто трывожаць вязням сон // Абцасы найміта-салдата, // Нашто і краты ля вакон, // Калі ўвесь край сядзіць за кратай» (гэтыя радкі іншы вязень Лукішак паэт Алесь Салагуб напісаў яшчэ ў чэрвені 1927 года, у саміх Лукішках).

...Пакуль паэт і журналіст сядзеў у астросе, у Вільні пабачыла свет яго першая кніга — зборнік вершаў «Малюнкi». Творы, напісаныя ў зняволенні, вынесла з

Лукішак і выдала асобным зборнікам Зоська Верас... У турме Машара прасядзеў каля чатырох гадоў. Выйшаўшы на волю, актыўна ўключыўся ў літаратурнае жыццё. Адна за другой да 1939 года выйшлі яго кнігі — «На сонечных берагі», «Напрадвесні»... Напісаў і шэраг паэм і п'ес — «Вяселле», «Мамчына горка», «Вось тут і зразумей», «Лёгкі хлеб»... Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР быў абраны дэпутатам Народнага сходу Заходняй Беларусі. З канца 1939 года кіраваў аддзелам народнай асветы Шаркаўшчынскага раёна. З 1940 года — член Саюза пісьменнікаў СССР.

У Вялікую Айчынную вайну Міхась Машара працаваў у газетах, на радыё. У 1944 годзе выйшла кніга яго паэзіі «Беларусі», у 1945 годзе — зборнік «Выбраная лірыка»... Пасляваеннае жыццё пісьменніка звязана з Мінскам. З 1945 да 1947 года працаваў у часопісе «Польмя», затым — у «Настаўніцкай газеце», на творчай рабоце... Займаўся мастацкім перакладам. Пераўвасобіў на беларускую мову «Мёртвыя душы» М. В. Гоголя... І болей працаваў у галіне прозы. Назвы яго раманаў гавораць самі за сябе: «Крэсы змагаюцца», «Сонца за кратамі», «Лукішкі»...

А ў душы творца болей заставаўся паэтам. Пра гэта сведчыць і яго ліст, ці заява ў Камітэт па друку пры Савеце Міністраў БССР ад 1 лютага 1971 года. «Ад пісьмен-

ка Міхася Машары, пражываючага: г. Мінск, Чарнышэўскага, дом 7, кв. 29. Тэл. 32-06-42». Дакумент захоўваецца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь... Чытаем у заяве: «У 1972 годзе мне споўніцца 70 год. Выдавецтва «Беларусь» плануе да выдання мой раман «Ішоў дваццаты год».

Па заўвагах рэдакцыі «Польмя», дзе раман друкаваўся часткова, першая частка рамана патрабуе дапрацоўкі. Таму я прасіў Выдавецтва перанесці раман для выдання ў 1973 годзе, а замест яго запланаваць і выдаць у маім юбілейным годзе двухтомнік вершаў, як гэта рабілася ў адносінах іншых маіх таварышаў. Аб выданні вершаў хадайнічаў перад Выдавецтвам Саюз пісьменнікаў, і ў перспектывым плане Выдавецтва вершы мае на гэты год запланаваны.

Мне хочацца выдаць у юбілейным... (годзе. — К. Л., В. С.) двухтомнік вершаў яшчэ і па іншай прычыне. Усё сваё жыццё я пісаў вершы, лічыўся паэтам, толькі восем апошніх год я пішу прозу і вершы. Мне было б болей прыемна, каб маё сямідзесяцігоддзе адзначылася выданнем вершаў, а не прозы. У сваім запасе маю арыгінальных вершаў каля 3000 радкоў, напісаных у апошнія гады.

Шчыра прашу Камітэт падтрымаць маю просьбу пры зацвярджэнні тэматычнага плана на 1972 год».

Старшыня Камітэта па друку накладвае рэзалюцыю: «...Для разгляду і прапаноў...» Рэзалюцыя датавана праз дзень пасля даты, пазначанай у заяве, — «2 лютага 71 г.» Роўна праз тыдзень, 9 лютага, супрацоўнік Дзяржкамдруку Аляксей Гардзіцкі дапісвае напрыканцы пісьменніцкай заявы тлумачэнне: «Пры абмеркаванні плана ў Галоўвыдаце вырашана: планавець на 1972 г. аднатомнік вершаў М. Машары, а раман «Ішоў дваццаты год» уключыць у план 1973 года.

Выдавецтва згодна з такім вырашэннем. Загадчык рэдакцыі тав. Салавей А. А. паведаміў, што М. Машара таксама згодзен.

9 лютага я таксама паведаміў па тэлефоне М. Машару аб такім рашэнні...»

Што ж атрымалася ў выніку гэтага пісьменніцкага звароту? Дзяржкамдрук не падвёў. Яшчэ ў 1971 годзе пабачыў свет томік Міхася Машары «Вершы». А раман выйшаў, як і абяцалі, у 1973 годзе...

Міхась Антонавіч пайшоў з жыцця 7 чэрвеня 1976 года. З часу, калі ён пісаў заяву ў Дзяржкамдрук, яшчэ былі выдадзены яго раман «І прыйдзе час...» (1975) і кніга ўспамінаў «Старонкі летапісу» (таксама ў 1975 годзе). Прайшло амаль паўвека з тых дзён. Ніводнай іншай кнігі Міхася Машары свет не пабачыў... Шкада... Творчая спадчына ўдзельніка нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі — добрая ілюстрацыя перыяду нашай гісторыі, на які не след забывацца. Дарэчы, цікавы факт, які сёння таксама з'яўляецца творчай характарыстыкай зробленага ў літаратуры Міхасем Антонавічам... У 1967 годзе ў перакладзе А. Шарапава мінскае выдавецтва «Беларусь» выдала казку М. Машары «Кукушкіны слёзы». Кнігу праілюстравалі народны мастак СССР Міхаіл Савіцкі. Класічныя графічныя малюнкi, якія нагадваюць пра вопыт расійскіх кніжных графікаў пачатку ХХ стагоддзя (напрыклад, работы Івана Якаўлевіча Білібіна ці Уладзіміра Міхайлавіча Канашэвіча). А тыраж кнігі «Кукушкіны слёзы» — 400 000 (!) экзэмпляраў... Дык, можа быць, сённяшнія кнігавыдаўцы вернуцца да творчай спадчыны Міхася Машары?..

Кастусь ЛЕШНИЦА,
Вячаслаў СЕЛЯМЕНЕЎ.

Новыя кнігі

Буйніцкае поле: рэканструкцыя падзей

Святым месцам у гісторыі падзей Вялікай Айчынай вайны на Беларусі, асабліва на Магілёўшчыне, лічыцца Буйніцкае поле. Фактычна тут, на паўднёва-заходніх ускраінах Магілёва, была арганізавана гераічная абарона... Менавіта тут савецкія камандзіры і чырвонаармейцы паказалі ўсю сваю мужнасць, усю сваю дзеяздольнасць у супрацьстаянні фашыстам, якія і далей планавалі перамога ісці ў наступленні на савецкія тэрыторыі, на нашы гарады і вёскі. Планавалі з лёгкасцю пераадолець шлях, скіраваны на татальнае знішчэнне савецкага народа, знішчэнне беларусаў, рускіх, знішчэнне альбо татальны прыгнёт, татальнае падпарадкаванне прадстаўнікоў усіх нацыянальнасцяў...

У Выдавецкім доме «Звязда» толькі што пабачыла свет кніга дасведчанага гісторыка і краязнаўца, члена Саюза пісьменнікаў Беларусі, члена Рэспубліканскага савета па гістарычнай палітыцы Мікалая Барысенкі «Буйніцкае поле. «Застацца і памерці...»

З прадмовы «Ад аўтара»: «Святое Буйніцкае поле... Стойкасць і мужнасць

салдат Чырвонай Арміі і апалчэнцаў г. Магілёва ў першыя тыдні Вялікай Айчынай вайны на Буйніцкім полі сталі вядомыя ў ліпені 1941 года на ўсім тысячакіламетровым савецка-германскім фронце.

Мы захоўваем гістарычную памяць пра самаадданасць і самаахварнасць абаронцаў Магілёва на працягу ўсіх пасляваенных гадоў, і асаб-

ліва ў апошнія дзесяцігоддзі, калі слава Буйніцкага поля ўмацавалася і ўжо не падладна часу. Гэта дае нагоду паставіць яго ў адзін шэраг з расійскімі ратнымі палямі вайскай славы — Куліковым, Барадзінскім і Прохараўскім. Па сутнасці, у народнай памяці яно ўжо і стала чацвёртым ратным полем.

Эмацыянальна трактаваць першапачатковы перыяд вайны, даследаваць і ацэньваць яго можна, толькі зыходзячы з канкрэтнай абстаноўкі таго часу...»

Мікалай Барысенка займаецца гісторыяй падзей, звязаных з абаронай Магілёва ў 1941 годзе, многія гады. Ён карыстаецца пры гэтым не толькі многімі ўжо вядомымі мемуарнымі крыніцамі, а вышуквае дакументы ў розных архівах, сам праводзіць пошукавыя работы ў мясцінах легендарных падзей. На старонках кнігі «Буйніцкае поле...», дарэчы, надзіва багата ілюстраванай, чытач сустрэне процьму імёнаў, адкрые для сябе шмат новага ў звязку з тэмай, якая, здавалася б, добра вядомая па ранейшых дакументальных і мастацкіх тэкстах.

Асобны раздзел кнігі — «Канстанцін Сіманаў на Буйніцкім полі». Мікалай Барысенка дэталёва апісвае прысутнасць славутага ваеннага карэспандэнта і пісьменніка, аўтара неўміручых ваенных твораў, на месцы баявых падзей. Нагадаем пра тое, што менавіта Канстанцін Сіманаў у газеце «Известия» ўпершыню назваў многія імёны герояў магілёўскай абароны. Пазней дзвум з іх пісьменнік прысвяціў вершы — «Прэзрэніе к смерці» (памяці артылерыста-наводчыка Сяргея Палякова) і «Секрет победы» (твор прысвечаны лётчыку-знішчальніку Мікалаю Цярохіну)...

Несумненна, кніга «Буйніцкае поле: «Застацца і памерці...» Мікалая Барысенкі вартая самага шырокага прачытання, самага

шырокага знаёмства, і сярод моладзі найперш. Адрасы мужнасці, драматычных выпрабаванняў нашых пращураў не павінны забывацца. Пра іх след раскажваць трэба падрабязна, іх варты паказваць усяму свету. Пра Буйніцкае поле павінны ведаць і маўклівыя сузіральнікі тых грамадска-палітычных працэсаў, якія адбываюцца ў Еўропе, у краінах, дзе звышдадаткова палітыкаў, што імкнуцца накласці свайго роду санкцыі і на нашу гістарычную памяць. Таму нядрэнна было б перавыдаць кнігу магілёўскага руплівага даследчыка (дарэчы, указамі Прэзідэнта нашай краіны Мікалая Барысенка адзначаны медаль Францыска Скарыны, ордэнам Францыска Скарыны) на іншых мовах народаў свету.

Кастусь ХАДЫКА.